بەرامەو بەرنامەی ئیسلامیی سیاسیی

لەهەر چوارپارچەی کوردستاندا

ماجد خەلیل

لە کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا پێویستە بڵێین کە سێ جۆر لە بانگەشەکارانی ئیسلامگەرا بەدیدەکرێن، ئەوانیش کۆمەڵەی تەبلیغو کۆمەڵەی مەکتەب قورئان یان مەکتەبییەکانو هاوکات وەهابییەکانیش

هەمیشە ئەو پرسیارە دەکرێت بۆچی تەوژمی ئیسلامی سیاسیی لە باشوری کوردستاندا زیندوەو لە پارچەکانی دیکەدا نەک هەر لاوازە بەڵکوو دیاردەیەکی بێزراوو خوێنتاڵی نێو رەوتی نەتەوەیی ئەو پارچانەی کوردستانن کە لەئێستادا لەقۆناغی رزگاریی نەتەوایەتیدان. بەخوێندنەوەو نوارینی چاودێرانو کارناسانی بواری ئیسلام گەراکان. ریشەداربوونی ئیسلامی سیاسیی لە باشوری کوردستاندا ئەگەرچی رابردوی دورو درێژیان نییەو ریشەیان دەگەرێتەوە بۆ رێکخستنێکی ئیخوانی مەنگو مردوی کۆتایی حەفتاکانو رێکخستنێکی جیهادی سەلەفیانەی کۆتایی هەشتاکان. ئیسلامی سیاسیی وەک گروپە نەتەوەییو چەپەکانی ناو رەوتی مێژووی هاوچەرخی کوردیی بەیەکسانی بەسەر پارچەکانی کوردستانی بندەستو پەرتبوودا دابەش نەبووە.

نهێنییەکە لە یەک ئەگەری روونو رەواندایە. پـرۆژە هەرێمیەکان لە هەشتاکان بـەدواوە ئیسلامی سیاسییان وەک چەکێک بەکارهێناوە. رادەی بەکارهێنانی ئەم چەکە تواناو هێزو کاریگەریی ئیسلامییەکانیشی لەپارچەکانی کوردستاندا دیاریی کـردوە. لەم راپۆرتە شیکارییەدا بوونی ئیسلامییەکان بەوردی لەپارچەکانداو هـۆکـاری دروستبونیان دەخەینە روو. سەرەتا لە کوردستانی رۆژهەڵاتدا پێویستە بڵێین کە سێ جۆر لە بانگەشەکارانی ئیسلامگەرا بەدی دەکرێن ئەوانیش کۆمەڵەی تەبلیغو کۆمەڵەی مەکتەب قـورئـان یـان مەکتەبییەکانو هاوکات وەهابییەکانیش لەم چوارچێوەیەدا حسابکراون، لەگەڵ رەوتی سەلەفی گەرا. ئـەم سێ رەوتـە لە کوردستانی ئێراندا هیچ کامیان پـرۆژەیـەکـی نەتەوەییان پێنییە. هەوەڵینیان پرۆژەیەکی داماڵراو لە سیاسەتیان هەڵگرتووەو دێریننرینیانو زیاتر گروپێکی ئیسلاحیو بانگخوازی ئاینین.

کـاریـگـەریـی دروسـتـبـوونـی تەبلیغ وەک درێژکراوەیەکی رەوتـی تەسەوفە لە کوردستانی رۆژهەڵاتدا، کە قادریو نەقشبەندییەکانن. لەکوردستاندا قادرییەکان زیاتر هەژمونیان هەیەو بەلای سیاسەتدا هەرگیز نێزیک نابنەوە. دووەم گروپی دینی لە کوردستانی رۆژهەڵاتدا برینییە لە گروپی مەکتەب قورئان کەلەلایەن ئەحمەدی موفتی زادەوە دانراوە. ئەحمەدی موفتی زادە خەڵکی نێوچەی پاوە بوو، ئەو بیست ساڵ لەمەو پێشتر پاش ئەوەی لەزیندانی ئێراندا ئازاد کرا، بەکاریگەر بە ژانو ئازاری ناو زیندان کۆچی دوایی کرد. ئەحمەدی موفتی زادە ٤٠ساڵ بەرلەئێستا لە شاری سنەدا توانی قوتابخانەیەکی دینی دامەزرێنێتو چەندین خوێنکاری لەدەور گردبوونەوە لە رووداوەکانی شۆرشی گەلانی ئێرانیشدا تێکەڵ بەکایەی سیاسی بوون. ئەم گروپە لەو رەوشانەدا لەگەڵ گروپە نەتەوەییو مارکسییەکان تێک گیران، چونکە خوازیاری دانوستان بون لەگەڵ کۆماری ئیسلامیداو چەپەکانیش بەتایبەت کۆمەڵە بەتوندی ئەم رەوشەیان دەدایە دوواوە. پاش ئەحمەدی موفتی زادە شورایەک دروستبوو کەپەیرەوی لە رێبازی ئەویان دەکرد. ئەم رێبازەیش بەرە بەرە بووە چەند رەوتێکەوەو جیاوازیان تێکەوت لەوانە ناسری سوبحانیان لێ جودا بوویەوە، هەروەها حسێنی ئەمینی بووە لقێکی تری گروپەکە. ئەم گروپە لەگەڵ ئیسلامییەکانی تردا سەرو سەودای نییو بەتوندی موخالیفی سەلەفییەکانن. لەئێستادا دورن لەسیاسەتەوو مژوڵی ریفۆرمی ئاینیو رسوماتی دینو ژنوژنخوازیو خوێندنو بۆنە تایبەتەکانن. ئەمانە بەبروای چاودێران رێک وەک کۆمەڵەی نوور وەهان لە کوردستانی تورکیادا. چاوەرێ دەکرێت لە داهاتوودا ببنە رەگی رێبازێکی گشتگیر لە ئێرانداو تیۆریایەکی سەربەخۆ بەرجەستەبکەن وەک چۆن لە ئێستادا لەتورکیا تورجولووەکان رابەرایەتی عەقلی پارتی دادو گەشەپێدان دەکـەن. کۆمەڵەی ئـیـسـلاحو دەعـــوەی ئـێـران گروپێکی تری ئیسلامگەران لە کوردستانی ئێراندا، ئەم گروپە ریشەیان لەمەکتەب قورئانەوەیەو گروپەکەی ناسری سوبحانین بە رووکـەش لە بنچینەشدا

لقێکی ئیخوانی جیهانین‌و وەک یەکگرتووی ئیسلامی کوردستان نەفی ئەم ریشەیەی خۆیان دەکەن. دروستبوونیان کاتێکە کە پاش ئینقلاب چەند کەسیان هاتنە کوردستانی عێراقەوە. ئیبراهیمی مەردۆخی کە لەمەریوان لەدایک بووە بەدامەزرێنەر ناو دەبرێت، ئەو پێی وایە دەگەرێنەوە بۆ ساڵی ١٩٧٦. دیارترین رێبەریشیان ناسری سوبحانی بوو.

ئەوانە بەکاریگەر بەتەوژمی ئیسلامگەرایان لە کوردستانی عێراق ئەوانیش لقێکی ئیخوانیان کشاندە ئێرانەوە، پاش ناسر سوبحانی عەبدورەحمان پیرانی رێبەرایەتی ئەم گروپەی گرتە ئەستۆ. سنوری چالاکی ئەم گروپە فراوانەو لەگەڵ لە شارەگەورەکانی ئێراندا هەن‌و لە دووایین هەوڵیاندا داوایانکردووە تاوەک پارتێکی مۆڵەتپێدراو لە ئێراندا کار بکەن، بەڵام تائێستا هیچ وەڵامێکی ئەوتۆیان وەرنەگرتووە. رەوتی سەلەفی لە کوردستانی ئێراندا زۆر دواکەوت، سەرەتا خەرەکەتی تەوحیدی ئەهلی سوننەت بەسەرکردایەتی عەبدولکەریم تەوحیدی دروستبوو، بەڵام لایەنگرانی لە پەنجاکەس تێنەپەرین. ئەمانە لەسەرەتای هەشتاکانەوە بوون. ئیدی ناویان نەما تا ئەوکاتەی سەلەفیە جیهادییەکان لەناو بزووتنەوەی ئیسلامیدا خزانە نێو ئۆدوگای ئاوارەکانی کوردی عێراقەوە، رونتر بڵێین پاش روخانی رژێمی بەعس‌و تێکدانی بنکەو بارەگاکانی ئەنسارولئیسلام هەموو گروپە جیهادییەکان رویان لە کوردستانی ئێران نا. لەوێندەر بەتەواوی کاریگەریان دانا. تائەوکاتە سەلەفی جیهادی لە کوردستانی ئێران نەبوو. لەئێستادا لێرەو لەوێ هەن‌و کەوتونەتە دژیەتییەکی توندی مەکتەبی‌و وەهابی‌و سۆفییەکانەوە. بەگشتی رەوتی ئیسلامی لە کوردستانی ئێراندا هەڵگری پرۆژەی نەتەوەیی نین‌و گرنگ بۆئەوان پرۆژەی دینییە. خووی ئەوان بەدینەوە خویەکی تایبەتەو گشتی نییە، واتە هەریەکەیان بەچەند چەمکێکی ئاینەوە سەرقاڵن. هیچ کام لەوانەیش گروپێکی جەماوەری نین‌و لاوازن، چونکە زۆربەیان بەکاریگەر بە ئیسلامی سیاسی کوردستانی عێراق دروست بوون، کە بەسروشتی حاڵ بزووتنەوەی ئیسلامی لە کوردستانی ئێراندا پارتێکی بێزراوو خوێن تاڵە. هاوکات وەهابیەکانیش کە زادەی یەکگرتوون هەروا نامۆو نەخوازراون. ئیسلامییەکانی ئێران بەگشتی لەگەڵ بزووتنەوەو یەکگرتوو بەشێکی گەورەیان یەک ناگرنەوە. بۆنموونە گروپی ئیسلاحو دەعوە یەکگرتوو بەهۆکاری لەنێوچوونی سوبحانی دەزانن. سۆفیەکانیش زۆر

ئەحمەد موفتی زادە

دژی سیاسەتکەرانی ئیسلامن. هۆی سەرەکی بۆئەوەی ئیسلامیەکان لە ئێراندا شوێنیان نابێتەوە، خۆی لەوەدا دەبینێتەوە: یەکەم لەژێر کاریگەریی ئیسلامیەکانی کوردستان عێراق دروستبوون. ئیسلامییەکانی کوردستانی عێراقیش دەستەمۆو کوڕی کۆماری ئیسلامی ئێرانن. ئەم هاوکێشەیەش لەگەڵ گرفتە نەتەوەییەکەی کوردستانی ئێراندا

یەک ناگرێنەوە. هۆکاری دووەمیش ئەوەیە هیچ کام لەوانە هەڵگری پـرۆژەی نەتەوەیی نین، بەڵکو گروپی مەزهەبی رووتن‌و هەندێکیان سیاسەت دەکەن ئاپۆست‌و کورسیان دەسنگیربێت لەوانە مەکتەبییەکان هەندێکیشیان خەریکی فیک‌و فاک‌و جەنگی تـەسـەوف‌و سەلەفیزمن. لـەلایـەکـی تـریـشـەوە رابـــردووی ئیسلامییەکانی کوردستانی عێراق لەدژایەتی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردی ئێراندا رابردوویەکی تاریکە. بۆنموونە تەسلیمکردنەوەی شەش لە ئەندامانی دیموکرات لەلایەن بزووتنەوەی ئیسلامییەوە.

بـەنـەواوی ئـەوپـارتـەی لەپێشچاوی خەڵکی ئێران خست‌و خیانەتەکانی رابــردووی نێوان کوردانی نوێکردەوە. لەکوردستانی تورکیاشدا هەمیشە نەتەوەیی، واتـە راسترەوەکانی وەک پارتی دیموکراتی کوردستانی تورکیا لـە کۆتایی شـەسـتـەکـان‌و کوکی حەفتاکان، یاخود چەپەکانی وەک رزگاری‌و کاوە‌و دەدەقەدەی کۆتایی حەفتاکان‌و پەکەکەی هەشتاکان‌و ئێستا کردوویانە. ئیسلامییەکان لە پاش ئەو ئاڵاهەڵگرتنەی رەمزی نـەتـەوایـەتـی شێخەکان کـە لە نەهرییەوە دەسـتـی پێکردو لە شێخ سەعیدا کۆتایی هات، هیچ تـۆرەمـەیـەکـی ئاینی لـە بزاوتی نەتەوایەتیدا بوونی نەبووە. لە سەرەتای هەشتاکاندا پارتی ئیسلامی کوردستانی تورکیاد روسنبوو. وەلـێ هـەرزوو زانـرا پرۆژەیەکی سعودیی‌و دەرەکییە. و دەستی مینی تورکی بەبنباڵیانەوەیە، یاخود حزب الله لە ناوچەکوردییەکاندا رونبوویەوە کە رێک سەربەمینن.

> **رەوتی سەلەفی لە کوردستانی ئێراندا زۆر دواکەوت، سەرەتا خەرەکەتی تەوحیدی ئەهلی سوننەت بەسەرکردایەتی عەبدولکەریم تەوحیدی دروستبوو، بەڵام لایەنگرانی لە پەنجاکەس تێنەپەرین**

بەمجۆرە ئیسلامیەک کە هەڵگری پرۆژەینەتەوەیی بێت لە کوردستانی تورکیادا بوونی نییە. نورجولووەکان‌و گولەنیەکان ئەگەرچی لەناوچە کوردیەکاندا چەکەرەیانکرد، بەڵام لەئاکامدا بە سودی تورکیا شکانەوە‌و تیۆری مەزن‌و فەلسەفەی سیاسی مەزنیان بۆ پارتی دادو پێشتریش بۆ رەفـا پێبوو. بۆکوردستانیش هیچ گوتارێکی تایبەتیان نەبوو. بەڵکو هەمیشە دامی داوی دەنگی کوردبوون‌و لە هەڵبژاردنەکاندا بە رەگەزی دینی حەماسەتی کوردیان جوڵاندووە. لەتورکیادا ئیسلامییەکان کـاریـگـەری ئیسلامی سیاسیی کوردستانی باشوریان لەسەر نییە، واتە کاریگەریی کۆمەڵ‌و بزووتنەوو یەکگرتوو نییە، چونکە سنورەکانی کوردستانی تورکیا لە دەقەرێکدان کە ئیسلامی سیاسی تێیدا لاوازە. بەپێچەوانەی کوردستانی ئێرانەوە کە

لەسنوری هەڵەبجەوە ئیسلامیەکان توانیویانە بچنە نێو کوردستانی رۆژهـــەڵاتـــەوە. لـە کوردستانی رۆژئاوایـشـدا دیسانەوە رەگـەزی ئیسلامی لەناو بزاوتی نەتەوەیدا ونەو شوێنیان نییە.

لـەراسـتـیـدا هـۆکـارێـک کە ژینگەی ئیسلامییەکانی رەخساندووە لە باشـورداو لە پارچەکانی تردا مـرانـدوویـەتـی. دەگـەرێـنـەوە بۆ چەند خاڵێک. یەکەم لە ئێراندا کۆماری ئیسلامی ئێران بۆخۆی پرۆژەیەکی ئاینی پێیەو بە ئیسلام سیاسەت دەکات. چیدی هەڵگرتنی هەرپرۆژەیەکی ئاینی دژی ئەم رژێـمـە لـەتـمـەدانـە لـە خـودی پرۆژەکە، بۆیە گروپەکوردییەکان زۆرجار مەزهەب بەگرفت دەزانن چ جـای ئـەوەی مەزهەب بکەنە چەکی سیاسیی، هەربۆیە پرۆژەی ئایینی لە کوردستانی ئێراندا لاوازە‌و نامۆیە، چونکە ئەزموونی رژێم وەهای کردووە کە خەڵکی نایانەوێ چینر لەسایەی رژێمێکی مەزهەبیدا جـارێ رزگـاری نەتەوەیی بدەن. هاوکات ئیسلامی سیاسیی بۆخۆی پرۆژەیەکی دەرەکییە. واتە بەشێک لە ئیسلامییە سیاسییەکانی کوردستانی ئێراقیش پـرۆژەی ئێرانن. ئەمە ئەو راستیەیە کە بۆچی ئیسلامی سیاسی لە کوردستانی ئێراندا نییە، چونکە ئیسلامی سیاسیی بەشێکی دروسـتـکـراوی ئـێـرانـە‌و بەشێکە لە تەسدیری سـەورەکـەی ئیمام خومەینی، خۆ ئەم ناردنەدەرەوەی شۆرشە روناکانە کوردستانی ئێران، هەربۆیە لـەداهـاتـوودا ئیسلامی سیاسی لـە کوردستانی ئێراندا بەسنراوە بەرادەی ناکۆکی ئیخوانی میسرو ئـێـران، یاخود سعودیەو

ئێرانەوە. لەبەرزبوونەوەی ناکۆکی میسرو ئێراندا، کۆمەڵەی دەعوەو ئیسلاح لە کوردستانی ئێران چالاک دەبێت، لەبەرزبوونەوەی ناکۆکی سعودیەو ئێران ئەوژمی سەلەفی جیهادی لەکوردستانی ئێران چالاک دەبێت بەم جۆرە لەتورکیاشدا هەروایە.

لەپاش جەنگی جیهانی دووەمەوە باڵی راستو مەیلەو ئاین گەرا کە لە دیموکراتەکانی مەندەریسدا خۆیان دەدیەوە تورکیای تەنیو بەهێزترین چەکی ئاین بوو لەژێردەستی واندا بۆیەکەمجارو دوای ٣٠ ساڵ بانگ لە ئەستەمبوڵدا بەعەرەبی خوێنرا. دواتر ئۆزالیش ئەودرێژکراوەبوو تالە رەفاو پارتی دادا بەتەواوی هاتنە مەیدان، ئیدی ناکرێو نابێت پارتێکی ئاینی کوردیی دژ بە هەمو ئەو رەوتە ئاینیە بێت کە تورکیا جاری بۆ دەدا. پارتی داد رەنگە کۆمەکی پارتێکی ئاینی بکات لە سلێمانیداو بەنهێنی یەکگرتوویەک بۆ بەرژەوەندی خۆی وەک تورکمانێکی بەرەی تورکمانی بەکاربهێنێت، بەڵام خۆ ئاگر لەماڵی خۆی بەرناداو پارتی ئیسلامی کوردی دروستبکات. وەک وتمان ئیسلامی سیاسی پرۆژەی دەرەکیو هەرێمییە. لەکاتێکدا ئیسلامی سیاسیی باڵادەستە لەتورکیا پرۆژەکانی بۆ دەرەوەن، لەناوخۆدا، هەربۆیە کاردانەوەکان چەپو نەتەوەین. ئەو هەم نهێنی لاوازی یان بێزراوی ئیسلامی سیاسییە لە ناو کوردانی تورکیاو ئێرانو سوریا، هەمیشە نهێنی بەربڵاوبوونی ئیسلامی سیاسییە لە باشوری کوردستاندا وەک پرۆژەیەکی دەرەکی ئێرانو تورکیاو سعودیەو میسرو لە سەروی هەموشیانەوە وەک پرۆژەیەکی نێونەتەوەیی ئەوژمی ئیسلامی سیاسیی کەلەپاش جەنگی جیهانی دووەمەوە تەواوی رۆژهەڵاتی گرتەوە، هەربۆیە ئیسلامی سیاسیی لەناوکورداندا سروشتی دابەشبوونەکەی گەلێ راستی دەدرکێنێت، ئەگەرچی بەشێک لەو راستیانە تاڵو ترشن بۆ بەرچاوی ئیسلامییەکانو رابردوو، یاخود کاروانی نەتەوەیی کوردیمان، بەڵام ئەوە راستییەکەو پێویستە لەبۆنەیدا هەڵوێستە بکرێتو خوێندنەوەی وردی لەسەر بکرێت. لەلایەکی تریشەوە بە روونی دەتوانین لەم سۆنگەیەوە بەگوێرەی ئەو هاوکێشانە رادەی پێشکەوتنەکانی ئیسلامی سیاسی لە داهاتووی باشوری کوردستاندا دیاری بکەین.

ناسری سوبحانی